

III. cildin yazma nüshası Amerika Birleşik Devletleri Princeton Üniversitesi Firestone Kütüphanesi'nde (nr. 1842) mevcuttur. İbn Akil'in eserleri üzerinde çalışmalar yapan George Makdisî *el-Vâzih*'i yayına hazırlarken dört cilde ayırıp I. cildini neşretmiştir (Beyrut 1996). Bu ciltte bilgi ve kırsımları, hükümlerin dayandığı deliller ve usul, tarifler, vücûb, hakikat, mecaz, delâlet, işaret, ittifak, ihtilâf, nâsih-men-suh, kıyas, fetva ve müftî gibi usûl-i fıkha dair belli başlı konulara yer verilir. Ayrıca Mûsâ b. Muhammed b. Yahyâ el-Karnî, Câmîatü Ümmî'l-kurâ'da *el-Vâzih* üzerinde bir doktora tezi hazırlamış (Mekke 1404/1984) ve eserin baş tarafından "Fu-sûlû'l-lugât" bahsine kadar olan kısmı tahkik etmiştir.

Kaynaklarda İbn Akil'e nisbet edilen bazı eserler de şunlardır: *el-İntişâr li-eh-li'l-hadîs*, *er-Rivâyeteyn ve'l-vecheyn*, *Tafzîlû'l-'ibâdât 'alâ na'îmî'l-cennât*, *Tehzîbü'n-nefs*, *el-Fușûl fi'l-fıkh*, *el-İşâre fi'l-uşûl*, *'Umdetü'l-edille*, *el-Müfredât*, *et-Tezkire*, *Nefyü't-teşbih*, *Zemmü't-teşbih* ve *İşbâtü't-tenzih*.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû'l-Vefâ İbn Akil, *Resâ'il fi'l-Kur'ân ve iş-bâtü'l-harf ve's-şavt reddedn 'ale'l-Eş'ariyye* (BEO, XXIV [1971] içinde, nşr. G. Makdisî), s. 4, 9, 18, 24-27, 38, bk. tür.yer.; a.mlf., *el-Cedel*, Kahire, ts. (Mektebetü's-Sekâfeti'd-dîniyye), s. 3-12; a.mlf., *el-Vâzih fi usûlî'l-fıkh* (nşr. G. Makdisî), Beyrut 1996, I, 32-33; ayrıca bk. neşreden giriş, I, 1-2; İbn Ebû Ya'la, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, II, 259; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, IX, 212-213; a.mlf., *Şaydû'l-hâṭir*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-İlmiyye), s. 185; a.mlf., *Def'u şub-heṭi't-teşbih* (nşr. Hasan es-Sekkâf), Amman 1412/1992, s. 115, 155, 160, 199, 206, 263-264; a.mlf., *el-Vefâ*, I, 268, 270, 351-352, 743; a.mlf., *Telbisü İblîs*, s. 85, 98-99, 325, 370, 375; İbn Kudâme, *Tahrîmü'n-nazar fi kütübî ehli'l-keḷâm* (nşr. G. Makdisî), Norfolk 1985, s. 1-4, 7-10, 18, 25-38; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X, 561; a.mlf., *el-Lübâb*, II, 298; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, VIII, 64-65; İbn Teymiyye, *Der'ü te'âruzi'l-'akl ve'n-naql* (nşr. M. Reşad Sâlim), Riyad 1981, I, 270, 303, 325; II, 244-245; III, 159, 246; IV, 282, 283; VII, 34-35, 73, 263, 444, 452, 457; VIII, 25, 36, 47-56, 61-70, 81-82, 118, 275, 296, 348; IX, 160, 394-395; Zehebi, *A'lâmü'n-nübela'*, XIX, 443-449; Sübkî, *es-Seyfû's-Şakîl* (nşr. M. Zâhid el-Kevserî), Kahire 1356/1937, s. 130; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XII, 184; İbn Receb, *ez-Zeyl 'alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, Kahire 1372/1952, I, 144-161; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, IV, 243-244; Dâvudî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, I, 417; Keşfü'z-zunûn, I, 71; I, 1995; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, IV, 35-41; Mahmûd Şukrî el-Âlûsî, *Gâyetü'l-emânî fi'r-red 'ale'n-Nebhânî*, Kahire 1327, II, 31; *Hediyyetü'l-'ârifîn*, I, 695; Âmine M. Nasir, *Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî*, Kahire 1407/1987, s. 49-52; Mustafa Bilgin, *Tefsirde Mu'tezile Ekolü* (doktora tezi, 1991), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 248-250.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

İBN AKİLE

(ابن عقيلة)

Cemâlüddîn Ebû Abdillâh
Muhammed b. Ahmed b. Saîd
b. Akile el-Mekkî
(ö. 1150/1737)

Hadis, tefsir, kelâm
ve tasavvuf âlimi, tarihçi
ve Kâdirî şeyhi.

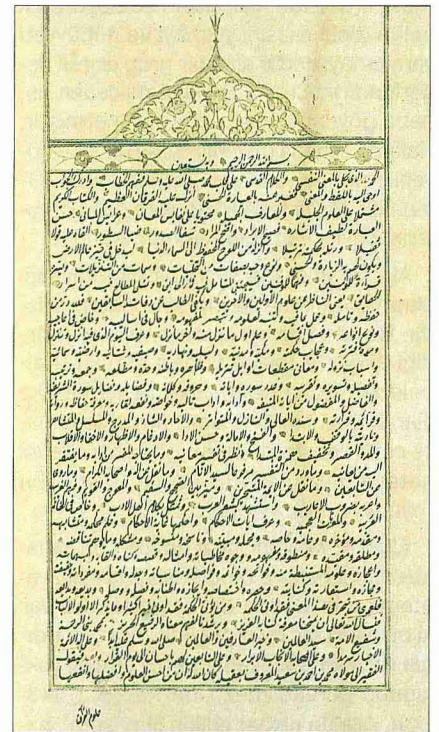
Mekke'de doğdu. Tahsil hayatından söz ettiği *el-Mevâhibü'l-cezile* adlı eserinden (vr. 74^a vd.) 1070 (1660) yılından sonra dünyaya geldiği anlaşılmaktadır. Babası gibi o da Akile veya İbn Akile lakabıyla anılmış, bazı kaynaklarda adı Muhammed Akile veya Muhammed b. Akile şeklinde zikredilmiştir. Gerek kendisi gerekse biyografisini yazan âlimler, yetişme döneminin çok verimli geçtiğini ve birçok önemli şahsiyetten ders aldığını belirtmektedir. İbn Akile, Hicazlı âlimler yanında hac vesilesiyle Mekke'ye gelen ilim adamlarından da istifade etme imkânı buldu. Kendilerinden uzun süre okuduğu hocaları arasında Sâlim b. Abdullah el-Basrî, Ahmed b. Muhammed el-Kattân, Uceymî, Ahmed b. Muhammed el-Bennâ, Abdülcelîl b. Ebû'l-Mevâhib el-Hanbelî, Ahmed b. Muhammed en-Nahfî, Abdullâh b. Sâlim el-Basrî ve İlyâs b. İbrâhîm el-Kürânî gibi kimseler yer almaktadır. Hüseyin b. Tu'me el-Kâdirî, Ali b. Ahmed el-Küzberî ve Abdülhâlik b. Ebû Bekir el-Mizcâcî gibi âlimler de kendisinden faydalanmıştır (diğer hocaları ve talebeleri için bk. Birşık, s. 26-37).

İbn Akile ömrünün sonuna doğru gittiği Bağdat, Şam ve Halep'te ders okut-tu ve icâzet verdi. Bağdat'ta Hintli sûfî Seyyid Ali b. Abdullah el-Ayderûs'un icâ-zetiyle Şeyh Kâsım b. Muhammed el-Bağ-dâdî'nin elinden Kâdirî şeyhliği hırkası giydi (1143/1731). Şam'da bulunduğu uzun süre içerisinde Çakmakîye Medre-sesi'nde hadis ve tasavvuf dersleri verdi. Buradan ayrılırken yerine talebesi Küzbe-rî'yi halife bıraktı. Bazı kaynaklarda yer alan ifadelerden onun Anadolu'ya veya İstanbul'a da gittiği anlaşılmakta, ancak bu konuda açık bilgi bulunmamaktadır. Mekke'de vefat eden İbn Akile Dârü'l-Akiliyye diye anılan zâviyesine defnedildi. Burası daha sonra Mekke Emîri Abdullâh'ın mülkiyetine geçmiştir. Onun 930 (1524) veya 1149'da (1736) öldüğüne dair bilgiler doğru değildir.

Çok yönlü bir âlim olan İbn Akile tefsir konusunda hacimli eserler vermekle birlikte daha çok hadisçiliğiyle tanınmıştır. Bu alandaki yerini ifade etmek için on-dan Hicaz'ın muhaddisi ve hâfız diye söz edilmiş, kaynakların ortaklaşa belirttiği-ne göre müsel sel hadis rivayetinde dö-ne-minin önde gelen muhaddislerinden bi-ri olmuş ve İslâm dünyasından pek çok kimse ondan müsel sel hadis dinleyip ri-vayetine dair yazılı icâzet almıştır. Müsel sel hadis ile ilgili *el-Fevâ'idü'l-celîle*'nin çok sayıda istinsah edilmesi ve Murtazâ ez-Zebîdî gibi bir âlim tarafından üzerine ta'likat yazılmış olması İbn Akile'nin ha-dis ilmindeki yerini göstermektedir. Zâ-hid Kevserî *Fıkhü ehli'l-'Irâk ve hadîş-şühüm* adlı eserinde İbn Akile'den övgü-y-le söz etmiş, onu Hanefî mezhebine men-sup büyük muhaddisler ve hâfızlar ara-sında saymıştır.

Eserleri. Çeşitli ilimlere dair yaklaşık doksan kitap ve risâle kaleme alan (Ab-dullah Mirdâd Ebû'l-Hayr, s. 463) İbn Akile'nin bu eserlerinden otuz kadarının gün-ümüze ulaştığı bilinmektedir. A) Tef-sir. 1. ez-Ziyâde ve'l-ihsân fi 'ulûmî'l-

İbn Akile'nin 'ez-Ziyâde ve'l-ihsân fi 'ulûmî'l-Kur'ân adlı eserinin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 105)

Kur'ân. Süyûtî'nin *el-İtkân fi 'ulûmî'l-Kur'ân*'ını tamamlamak için yazılmıştır. Eserde *el-İtkân* esas alınmakla birlikte ona pek çok yeni bilgi eklenmiş, ulûmü'l-Kur'ân konuları yeniden düzenlenmiş, *el-İtkân*'da bulunan bazı yerler çıkarılmış ve hatalı görülen noktalar tenkit edilip doğrusu ortaya konulmuştur. Bu düzeltmelerden sonra eser, Süyûtî'nin *el-İtkân fi 'ulûmî'l-Kur'ân*'ı üzerine yetmiş dört yeni bölüm (nevi) ilâvesiyle 154 bölüme ulaşmıştır. Eserin bilinen üç yazmasından Süleymaniye Kütüphanesi'ndekinin (Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 5, 6 [954, 955], 295 + 261 varak) müellif nüshası olduğu anlaşılmaktadır. Diğer iki nüsha Süleymaniye (Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 105, 294 varak) ve Nevşehir Damad İbrâhim Paşa (nr. 48) kütüphanelerinde bulunmaktadır. Abdülhamit Birışık, *Muhammed b. Akile ve ez-Ziyâde ve'l-İhsân fi Ulûmî'l-Kur'ân*'ı adlı yüksek lisans tezinde İbn Akile'nin hayatı, ilmî kişiliği ve eserlerini incelemiş, ayrıca bu eserin ilk yirmi iki bölümünün edisyon kritiğini yapmıştır (bk. bibl.). Eser üzerinde Muhammed Safâ Şeyh İbrâhim Hakkı (nev': 1-45), Fehd b. Ali el-Andes (nev': 46-90), İbrâhim b. Muhammed el-Mahmûd (nev': 91-119) ve Muslih b. Abdülkerîm es-Sâmidî de (nev': 120-143) Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye'de birer yüksek lisans tezi hazırlayarak büyük bölümünü tahkik etmişlerdir (*Delîlû'r-resâ'ilî'l-câmi'iyye*, s. 272). 2. *el-Cevherü'l-manzûm fi't-tefsîr bi'l-merfû' min kelâmi Seyyidi'l-mürselîn ve'l-ma'kûm*. İbn Akile, beş büyük ciltten oluşan bu tefsirini *ez-Ziyâde ve'l-İhsân*'dan sonra 1140 (1728) yılında tamamlamıştır (*ez-Ziyâde*, nr. 239^b). Eserde sadece merfû hadisler kullanılmış, kıraat farkları da ayrı bir başlık altında gösterilmiştir. *el-Cevherü'l-manzûm*'un İstanbul (Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 58, 59, 60, 61, 62; Hekimoğlu Ali Paşa ve Camii, nr. 19 [967]) ve Milano Biblioteca Ambrosiana'da (nr. 139) nüshaları vardır. 3. *es-Sırrü'l-esrâ fi ma'nâ sübhânellezî esrâ*. İsrâ sûresinin ilk âyetinin tefsiri olup bir nüshası Dârü'l-kütübi'l-Misriyye'dedir (*Fihristü'l-kütübi'l-'Arabîyye*, VII, 591). 4. *Hizbû's-sırrî'l-ma'sûn el-müstenbat mine'l-kitâbi'l-meknûn*. Havâssü'l-Kur'ân'a dair olan risâlenin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde olup (Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 2067/8) *Mecmû'atü'l-a'zâb* içerisinde basılmıştır (İstanbul 1298, 1311, s. 315-320).

B) Hadis. 1. *el-Fevâ'idü'l-celîle fi müselselâti Muhammed b. Ahmed 'Akile*.

Hicaz, Yemen ve Suriye bölgelerinde yaygın olan kırk beş müselsel hadisi ihtiva eden eseri Abdülhay el-Kettânî, 1905'te Abdülcefil b. Abdüsselâm Berrâde'den Mekke'de tek mecliste semâ yoluyla rivayet ettiğini söylemektedir (*Fihristü'l-fehâris*, II, 921-922). Eserin Süleymaniye Kütüphanesi (Hacı Mahmud Efendi, nr. 638, 682; Âşir Efendi, nr. 68), İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı (Belediye, nr. 437), Beyazıt Devlet (Veliyyüddin Efendi, nr. 738) ve Tire İlçe Halk (Necip Paşa Vakfı, nr. 119) kütüphaneleriyle el-Hizânetü't-Teymûriyye (Hadis, nr. 99), İskenderiye el-Mektebetü'l-belediyye (Hadis, nr. 3 [39]), Mektebetü'l-Ezher (Mustalah, nr. 364), Dârü'l-kütübi'l-Misriyye (Tal'at, nr. 155, 197; Halim, nr. 5; Mecâmî', nr. 690), Mektebetü Mekketi'l-Mükerreme (nr. 82), Berlin Königlichen Bibliothek (nr. 1614, 1615), Riyad Üniversitesi (nr. 707/1) ve Princeton Üniversitesi (Garrett, nr. 774) kütüphanelerinde, ayrıca Ziriklî'nin özel kitaplığında (*el-A'lâm*, VI, 13) nüshaları bulunmaktadır. Murtazâ ez-Zebîdî'nin *el-Fevâ'id* üzerine *et-Ta'likâtü'l-celîle 'alâ Müselselâti İbn 'Akile* adlı bir müstahreci vardır (Princeton University Library, Garrett, nr. 775). Muhammed Âbid es-Sindî'nin müselselâti ilgili eseri *Haşrû's-şârid min (fi) esânîdi Muhammed 'Âbid*'de *el-Fevâ'id*'in tesiri görülmektedir (Abdülhay el-Kettânî, I, 513; II, 662). 2. *el-Mevâhibü'l-cezîle fi mervîyyâti Muhammed b. Ahmed 'Akile*. Müellif bu eserinde hocalarından, onlardan okuduğu eserlerden ve tahsil hayatından bahsetmektedir. 1135 (1723) yılında tamamlanan eserin Süleymaniye Kütüphanesi (Âşir Efendi, nr. 65/2), Dârü'l-kütübi'l-Misriyye ile (Hidîviyye, Mecâmî' Mustalah, nr. 6, 7; Mecâmî', nr. 104, Mecâmî' Tal'at, nr. 933), Rabat'ta (M. Habîb el-Hîle, *et-Târîh ve'l-mü'errihûn bi-Mekke*, s. 395) ve Princeton Üniversitesi Kütüphanesi'nde (Garrett, nr. 77) nüshaları vardır (tanıtımı için bk. Abdülhay el-Kettânî, II, 607-608). 3. *Şebetün şağîr*. İbn Akile'nin hangi hocalardan hangi senedlerle hadis aldığını gösteren bu kitabın Princeton Üniversitesi Kütüphanesi'nde bir nüshası mevcuttur (Garrett, nr. 78). Eserin Ali b. Ahmed es-Saidî tarafından *Muhtaşaru Şebeti İbn 'Akile* adıyla yapılan ihtisarının ise Dârü'l-kütübi'l-Zâhiriyye'de (nr. 9027) ve Abdülhay el-Kettânî'nin özel kütüphanesinde (*Fihristü'l-fehâris*, II, 584) birer nüshası bulunmaktadır. 4. *Sened*. Dârü'l-kütübi'l-Misriyye'de bir nüshası vardır (*Fih-*

ristü'l-kütübi'l-'Arabîyye, VII, 590). 5. *İcâze*. İbn Akile'nin Şeyh İsmâil el-Aclûnî ve Ömer b. Muhammed el-Antâbî'ye verdiği icâzetlerin Dârü'l-kütübi'l-Misriyye ile (Mecâmî', nr. 104; Teymûr, nr. 97) Dârü'l-kütübi'l-Zâhiriyye'de (nr. 3672) nüshaları mevcuttur (M. Habîb el-Hîle, s. 394). 6. *Muhtaşar fi'l-hadis*. Yedi varaklık bir risâle olup Tire İlçe Halk Kütüphanesi'nde bir nüshası bulunmaktadır (Necip Paşa Vakfı, nr. 119).

C) Tarih ve Siyer. 1. *Nüşhatü'l-vücûd fi'l-a'ğbârî 'an hâli'l-mevcûd*. Peygamberler, halifeler, krallar ve padişahlarla meşhur âhlimlerden ve kıyamet âlâmetlerinden bahseden eserin Mektebetü Mekketi'l-Mükerreme (Tarih, nr. 82) ve Dârü'l-kütübi'l-Misriyye'de (Hidîviyye, nr. 167/5) birer nüshası kayıtlıdır. Bazı kaynaklarda *Lisânü'z-zamân fi a'ğbârî Seyyidi'l-'urbân ve a'ğbârî ümmetihî mine'l-ins ve'l-cân* adıyla İbn Akile'ye nisbet edilen eserin *Nüşhatü'l-vücûd* ile aynı kitap olduğu anlaşılmaktadır. 2. *'Unvânü's-sa'âde fîmâ hâşşa (huşşa) bihi'n-nebiyyü mine'l-kerâmât ve'l-fezâ'il kable'l-vilâde*. Eserde Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesi hayatı anlatılmaktadır (Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 66; Şehid Ali Paşa, nr. 512). 3. *Risâle fi mevlidi'n-nebî (Mevlid)*. Süleymaniye (Sâliha Hatun, nr. 111) ve Princeton Üniversitesi (Garrett, nr. 4559) kütüphanelerinde birer nüshası vardır.

D) Tasavvuf ve Ahlâk. 1. *'İkdü'l-cevâhir fi selâsili'l-ekâbir*. On sekiz tarikatla bunların kollarının tanıtıldığı, silsilelerinin ortaya konulduğu eserin İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda (Osman Ergin, nr. 1129), Tire İlçe Halk (Necip Paşa Vakfı, nr. 119), Brill (*GAL Suppl.*, II, 522) ve Princeton Üniversitesi (Garrett, nr. 76) kütüphanelerinde, Dârü'l-kütübi'l-Misriyye'de (Teymûr, nr. 53), Biblioteca Vaticana'da (nr. 1454/4), ayrıca Abdülhay el-Kettânî'nin özel kütüphanesinde (*Fihristü'l-fehâris*, II, 865) nüshaları bulunmaktadır. *'İkdü'l-cevâhir* sonraki müellifler tarafından tarikat silsilelerinde kaynak olarak kullanılmıştır (Ahlwardt, III, 221; VI, 152). 2. *Hedîyyetü'l-hallâk ile's-şûfiyyeti fi sâ'iri'l-âfâk*. Altı bölüm halinde tasavvufun ana ilkelerinin ele alındığı risâlenin bir nüshası Princeton Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir (Garrett, nr. 2867). 3. *el-Esrârü'l-ma'viyye fi'l-esmâ's-Sühreverdiyye* (Mektebetü'l-Ezher, nr. 335/6; ayrıca bk. DMBİ, IV, 323). 4. *Keşîbü'l-envâr fi zikrillâhi'l-'azîzi'l-cebbâr*. 1136 (1724) yılında telif edilen bir dua kitabı olup Nu-

ruosmaniye (nr. 1864) ve Topkapı Sarayı Müzesi (III. Ahmed, nr. 200) kütüphanelerinde birer nüshası mevcuttur. 5. *Fıkhü'l-kulûb ve mi'râcû'l-ğuyûb*. Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'nde bir nüshası vardır (Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 522; *DMBİ*, IV, 323). 6. *Qurretü'l-âyn fî beyânî virdi'l-hamîsi ve'l-işneyn* (Princeton University Library, Garrett, nr. 2867). 7. *Risâle fî ed'iyeti'l-hac* (Dârü'l-kütübî'l-Misriyye, Mecâmî', nr. 10; *Fihristü'l-kütübî'l-Arabiyye*, VII, 591). 8. *Nefeâtü'z-zekiyye fî ş-şalâti 'alâ hayrî'l-berîyye* (Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 1323).

E) Kelâm ve Akaid. 1. *el-Manîku'l-fehvânî ve'l-meşhedü'r-rûhânî fî'l-me'âdi'l-insânî*. Hayat, ölüm, ruh, âlemin son bulması, cennet, cehennem ve nefhanın keyfiyeti gibi konuların ele alındığı eser Cemâleddin el-Kâsimî tarafından yirmi iki risâle ile birlikte yayımlanmıştır (Kahire 1328). 2. *Hâkikatü'l-be-yân fî cevâbi's-sâ'il 'ani'd-delîli ve'd-dâl*. Bir nüshası Bağdat'taki Dârü'l-evkâfi'l-âmm'e'dedir (nr. 3371/4; bk. Muhammed Es'ad Tales, s. 289). 3. *Keşfü'l-işkâl fî mes'eleli'l-ef'âl*. Eserde Mu'tezile'nin insan fiillerinin yaratılması konusundaki görüşlerine cevap verilmiştir (Abdullah Mirdâd Ebû'l-Hayr, s. 463). 4. *Feyzü'l-mennân fî ma'nâ leyse fî'l-imkân eb-de'u mimmâ kân*. Allah'ın yaratıklarından daha güzelini yaratmasının mümkün olmadığına dair bir risâledir. Muhammed Habîb el-Hile, İbn Akile'nin Mektebetü Mekketi'l-Mükerrreme'de (Tevhîd, nr. 53) kader hakkında bir risâlesi olduğunu söylüyorsa da (*et-Târîh ve'l-müerrihûn bi-Mekke*, s. 394) bununla son iki eserden birini mi yoksa başka bir eseri mi kastettiği anlaşılmamaktadır.

İbn Akile'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Ârûsü'l-efrâh fî şerhi ma'nâ hadîsi'l-ervâh*, *Ref'ü'z-zikr fî fazli'z-zikr*; *Keşfü'l-hûbe fî me'âni'n-nevbe*; *el-Kavlû'n-nefis fî'l-cevâb 'an es'ileti İblîs*; *Risâle tete'ullaķu bi-bey'î'l-ıdde ve'l-emâne ve'l-iķāle* (bk. Abdülhay el-Kettânî, II, 607; Abdullah Mirdâd Ebû'l-Hayr, s. 463). Ayrıca müellifin Şam, Anadolu ve Irak'a yaptığı yolculukları anlatan bir seyahatnâmesi bulunduğu kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Akile, *el-Fevâ'idü'l-celile fî müselâti Muhammed b. Ahmed 'Akile*, Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 68, vr. 50^b; a.mlf., *el-Mevâhibü'l-cezile fî mervîyyâti Muhammed b. Ahmed 'Akile*, Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 65/2, vr. 8^a-9^a, 74^a vd.; a.mlf., *ez-Ziyâde*

ve'l-ihsân fî 'ulûmî'l-Kur'an, Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 6, vr. 239^b; *Tâcû'l-ârûs*, "akl" md.; Murâdî, *Silkû'd-dürr*, II, 26-30, 52-55, 219, 304; III, 85, 88, 205, 206, 219, 233; IV, 30-31, 50; Cebertî, *'Acâibü'l-âşâr* (Bulak), I, 261-288; II, 35, 94; IV, 260; Ahlwardt, *Verzeichnis*, II, 271; III, 221; VI, 152; *Fihristü'l-kütübî'l-Arabiyyeti'l-mahfûza bi'l-Kütübhâne-ti'l-Hidivîyye*, Kahire 1308/1891, VII, 590-591; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, II, 323; *İzâhu'l-meknûn*, I, 32; II, 9, 106, 726; G. Levi Della Vida, *Elenco dei manoscritti arabi islamici della biblioteca Vaticana*, Rome 1935, nr. 1454/4; Brockelmann, *GAL*, II, 506; *Suppl.*, II, 522; *Fihrisü'l-Hizâne-ti'l-Teymûriyye*, Kahire 1367-69/1948-50, II, 307; III, 210; *Fihrisü [Kütübî'l-mevcûde bi'l-Mektebeti'l-Ezheriyye: el-muştalâh ve 'ulûmü'l-hadîs*, Kahire 1952, Hadis, nr. 335/6, Mus-talah, nr. 364; Muhammed Es'ad Tales, *el-Keşşâf 'an mahtûâtî hazâ'ini kütübî'l-euķāf*, Bağdad 1372/1953, nr. 3371/4; Muhammed Hasan Bikâî, *Kitâbnâme-i Büzûrg: Kur'an-ı Kerim*, Tahran 1374 hş./1995, I, 160; Fuâd Seyyid, *Dârü'l-kütübî'l-Misriyye, Fihrisü'l-mahtûât I: Muştalahu'l-hadîs*, Kahire 1375/1956, s. 94, 259, 272, 292, 310-311; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, VIII, 264; Abdülhay el-Kettânî, *Fihri-sü'l-fehâris*, I, 98, 485, 513; II, 572, 584, 607-608, 662, 737, 738, 863, 865, 921-922, 976, 998, 1009-1010; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), VI, 13; M. Zâhid el-Kevserî, *Fıkhü ehli'l-İrak ve hadîsühüm* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1390/1970, s. 75; Elbânî, *Mahtûât*, nr. 3672, 9027; O. Löfgren - R. Traini, *Catalogue of the Arabic Manuscripts in the Biblioteca Ambrosiana*, Vicenza 1975-81, nr. 135; R. Mach, *Catalogue of Arabic Manuscripts in the Garrett Collection Princeton University Library*, Princeton-New Jersey 1977, nr. 76, 77, 78, 774, 775, 1956, 2867, 4559; Abdurrahman b. Süleyman el-Ehdel, *en-Nefesü'l-Yemânî ve'r-rûhu'r-reyhânî fî icâzeti'l-kuğâti benî's-Şevkânî* (nşr. Merkezü'd-Dirâsât ve'l-ebhâsi'l-Yemeniyye), San'a 1979, s. 20-21, 273, ayrıca bk. tür.yer.; *Fihrisü mahtûâtî Câmî'ati'R-riyâd: el-hadîs ve 'ulûmü*, Riyad 1980, nr. 707/1; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, II, 487; Ali Şevvâh İshak, *Mu'cemü muşannefâti'l-Kur'ânî'l-Kerim*, Riyad 1403-1404/1983-84, III, 176; Abdullah Mirdâd Ebû'l-Hayr, *el-Muhtaşar min Kitâbi Neşri'n-nevr* (nşr. M. Saîd el-Âmûdî - Ahmed Ali), Cidde 1406/1986, s. 35, 292, 462-464; Abdülhamit Birişik, Muhammed b. Akile ve ez-Ziyâde ve'l-ihsân fî 'ulûmî'l-Kur'an'ı (yüksek lisans tezi, 1990, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 2-61; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 124; M. Habîb el-Hile, *et-Târîh ve'l-mü'errihûn bi-Mekke*, London 1994, s. 393-396; a.mlf., *Fihrisü mahtûâtî Mektebeti Mekketi'l-Mükerrreme: Târîh*, London 1414/1994, s. 69-70; Zeyd b. Abdülmuhsin Âl-i Hüseyin, *Delîlû'r-resâ'ilî'l-câmî'îyye fî'l-memleketi'l-'Arabiyyeti's-Su'ûdiyye*, Riyad 1415/1994, s. 272; Muhammed Hâdî Müezzini Câmî, "İbn 'Akile", *DMBİ*, IV, 323.

ABDÜLHAMİT BİRİŞİK

İBN ALİVE

(bk. AHMED el-ALEVİ).

İBN ALKAME

(ابن علقمة)

Temmmâm b. Âmir b. Ahmed b. Gâlib
b. Temmmâm b. Alkame es-Sekaffi
(ö. 283/896)

Endülüslü vezir, edip ve şair.

187 (804) veya 194 (810) yılında doğdu. Büyük dedesi Endülüs Emevî Emirliği'nin kuruluşunda önemli hizmetleri geçen ve I. Abdurrahman'ın ilk hâcibi olan Ebû Gâlib Temmmâm b. Alkame es-Sekaffî'dir.

İbn Alkame, Endülüs Emevîleri'nin emirlerinden I. Muhammed ile (852-886) oğulları Münzir (886-888) ve Abdullah'a (888-912) vezirlik yaptı. Vezirliğinin ilk yıllarında Emir Muhammed'in tepkisini çekti ve azledildi. Fakat daha sonra yazdığı güzel şiirlerle hükümdarın gönlünü alıp tekrar görevine döndüğü gibi onunla iyi bir dostluk kurdu ve en yakın adamları arasında girmeyi başardı.

283 yılı Cemâziyelâhîrinde (Temmuz-Ağustos 896) vefat eden İbn Alkame, vezirliğinden çok edebî kişiliği ve özellikle recez vezninde nazmettiği şiirleriyle (urcûze) tanınmıştır. İbnü'l-Ebbâr'a göre onun henüz vezir olmadan 219 (834) yılında yazdığı, hacimli bir tarih kitabı niteliğindeki urcûzede müslümanların İspanya'yı fethi, İspanyol yöneticileri, Endülüs emirleri ve Târik b. Ziyâd'ın fetihlerinden II. Abdurrahman'a (822-852) kadar gelen önemli olaylar anlatılmaktadır. Manzumenin tamamı günümüze ulaşmamış olmakla birlikte çeşitli kaynaklarda ondan bazı parçalar nakledilmiştir. Bunlar arasında, özellikle İbn Dihye'nin naklettiği Endülüs'ün büyük şairlerinden olan, yakışıklılığı sebebiyle "Gazâl" (ceylan) denilen ve mutemet kişiliğinden dolayı Bizans imparatoruna elçi gönderilen Yahyâ b. Hakem el-Gazâl'in hikâyesi dikkat çekicidir (*el-Muṭrib*, s. 133-151).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kutiyye, *Târîhu iftîhâti'l-Endelûs* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî), Kahire-Beyrut 1410/1989, s. 32, 47, 113; İbn Hayyân, *el-Mukṭebis*, s. 152, 179-184, 482; a.e. (nşr. İsmâil el-Arabî), Rabat 1411/1990, s. 21; Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis* (Ebyârî), II, 673-674; İbn Dihye, *el-Muṭrib* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî v.dğr.), Kahire 1954, s. 133-151; İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulleṭü's-siyerâ* (nşr. Hüseyin Mûnis), Kahire 1985, I, 143-144; İbn Saîd el-Mağribî, *el-Muğrib*, I, 44; Makkarî, *Nefḥu't-ṭib*, III, 31, 45, 49, 50; Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 86; *Doğuş-tan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1987, IV, 134, 278; A. Huici Miranda, "al-Ġhazâl", *EP* (İng.), II, 1038; D. M. Dunlop, "İbn 'Al-kame", a.e., III, 701-702.

MEHMET AYKAÇ